Literatūra • menas • mokslas

DRAUGAS — šeštadieninis priedas 2002 m. kovo 2 d. Nr. 43 (9)

Saturday supplement March 2, 2002 No. 43 (9)

Kryžių žemė — Lietuva

Pernai Lietuvos ambasadorė prie UNESCO Ugnė Karvelis į Lietuvą atvežė ir kultūros ministrei Romai Dovydėnienei įteikė UNESCO sertifikatą, liudijantį, kad Lietuvos kryždirbystė įrašyta į pasaulio žodinio ir nematerialaus žmonijos paveldo šedevrų sąrašą. Plačiau apibūdinti šį aukštą mūsų kryždirbystės įvertinimą *Draugo* korespondentas Algimantas Antanas Naujokaitis paprašė Lietuvos liaudies kultūros centro vyriausiąją specialistę, humanitarinių mokslų daktarę Alę Počiulpaitę.

— Ką Lietuvai ir jos kultūrai reiškia didelis mūsų kryždirbystės įvertinimas?

— Šis įvertinimas tarsi patvirtina tai, ką mes seniai žinome, primena ir tarsi pakartoja tą įvertinimą, kurio sulaukė mūsų liaudies skulptūra (ji, kaip žinome, yra neatskiriama lietuviškųjų medinių kryžių ir koplytėlių dalis) pirmosiose lietuvių parodose Paryžiuje, Moncoje ir kt. Lietuviškuosius kryžius bei koplytėles — jų gausą, formų ir puošimo įvairovę bei meniškumą — yra pastebėję ir žavėjęsi keliautojai, mokslininkai, laikę lietuvių tautos išskirtinumo ženklu. Galima paminėti bent jau V. Šukevičių, kuris XX a. pradžioje rašė, jog lietuvių etnografines ribas galima nustatyti pagal daugybę puoštinių kryžių.

Vinco Svirskio sukurtas koplytstulpis Ibutonių k., Kėdainių raj. A. Počiulpaitės nuotr.

Šis įvertinimas šiandien reiškia daug. Apskritai, UNESCO sprendimas sudarinėti žmonijos žodinio ir nematerialaus paveldo šedevrų sąrašą reiškia ypatingą dėmesį tautų ir net genčių kultūros reiškiniams, kurie tebėra gyvi iki mūsų dienų, turi ypatingą vaidmenį senųjų tradicijų išlaikymui ir tęstinumui. Pasaulio vienodėjimo aplinkybėse, masinės kultūros lauke liaudies kultūra, liaudies menas yra labai svarbūs ne tik kaip savaiminė vertybė, bet ir kaip sąlyga išsaugoti tautų savitumą, raiškos individualumą. Tai labai aišku ne tik iš reikalavimų, keliamų kandidatui į šedevrus, bet ir iš tų 19 valstybių tautų kultūrų, tarp kurių atsidūrė Lietuvos kryždirbystė.

Galbūt ne visiems žinoma, kad iš pradžių buvo pristatyta daugiau kaip 60 objektų, iš kurių per kelias vertinimo pakopas šedėvrais buvo paskelbta 19. Paprastai atrenkama iš pasiūlytų keleto vienos valstybės tradicinės liaudies kultūros reiškinių galimi kandidatai ir jų pristatymui rengiamos kandidatinės bylos. Lietuva be kryždirbystės buvo pasiūliusi Vilniaus verbas, keramiką, Kūčių papročius, laidotuvių apeigas su liaudišku giedojimu, sutartines. Iš šio sąrašo UNESCO pasirinko kryždirbystę. Kandidatinė byla buvo parengta mažiau kaip per pusmetį, papildžius Lietuvos liaudies kultūros centro (LLKC) tautodailės poskyryje sukauptą medžiagą. Kandidatinę bylą sudarė išsamus tekstas, pristatantis kryždirbystę, fotografijų albumas, videofilmas.

— Ar sena lietuvių kryždirbystės istorija? Kokią reikšmę joje skirtumėt garsiajam liaudies skulptoriui Vincui Svirskiui?

— Kalbant apie kryždirbystės istoriją, iškyla jos kilmės klausimas, kuris iki šiol nėra galutinai išspręstas, nes tokiam sprendimui stokojama ir istorinių, ir archeologinių duomenų. Iki šiolei gyvuoja dvi priešingos teorijos. Viena teigia, kad kryždirbystė, t.y., akivaizdus medinio paminklo poreikis, atsirado pagonybės laikais, kaip nekrokulto apraiška, spėjama buvus netgi senųjų lietuvių dievybių atvaizdų (tam tikrų stabų). Įsigalėjus krikščionybei, tie statiniai įgavę krikščioniškus pavidalus, o senųjų dievybių atvaizdus pakeitę šventieji.

Kita teorija kryždirbystės pradžią ir jos raidą sieja su krikščionybės įvedimu bei įsitvirtinimu ne tik viešajame gyvenime, bet ir žmogaus pasaulėvaizdyje, dvasinėje bei kultūrinėje orientacijoje. Pagoniškosios kultūros bei simbolikos atspindžių ieškoma kryžių ir koplytėlių puošybos sąrangoje, ornamento pavidaluose. Ir vienai, ir kitai teorijai atstovauja žymūs mokslininkai. Man labiau pagrįsta atrodo antroji, krikščioniškosios kryžių kilmės, teorija. Reikia tikėtis, kad, laikui bėgant, atsiras daugiau duomenų šiam svarbiausiam ir sudėtingam klausimui išspręsti. Nesileidžiant į platesnius svarstymus, galima pasakyti tiek, kad XIX a. laikomas kryždirbystės klestėjimo amžiumi, savotiška jo klasika. Čia matome išvystytas brandžias architektūrines ir skulptūrines formas, su kryžiais susijusią liaudies papročių ir apeigų visumą, ryškius regioninius bruožus, daug talentingų kryždirbių ir skulptorių (gaila, laikas pašykštėjo jų vardų). Iš šio laikotarpio ir daugiausia pavyzdžių yra išlikę.

Vincas Svirskis, kurio brandžiausias kūrybos laikotarpis ir buvo amžių sandūra, yra ypatinga asmenybė lietuvių kryždirbystėje. Tokį jį daro visų pirma galingas talentas. Paveldėtas tradicijas (paminklo sąrangą, architektūrinių, dekoratyvinių bei skulptūrinių elementų santykį ir kt.) jis įkūnijo visiškai kitokį kryžiaus pavidale, sukūręs nedalomą skulptūrinio ir architektūrinio prado meninę vienovę. V. Svirskio paminklo kūrimo principais remiasi ir daugelis dabartinių meistrų.

— Kuo būdingi lietuviški, kryžiai, koplytstulpiai, koplytėlės, mūsų dievdirbių kūriniai, kuo jie skiriasi nuo kitų katalikiškojo pasaulio kraštų kryžių?

— Lietuvių kryžių, kaip jau minėta, labai daug ir jie be galo įvairūs, — niekaip nerastum dviejų visiškai vienodų. Dėl to juos labai sunku skirstyti pagal kokį nors vieningą požymį. Šiaipjau kryžiaus vardu bendrąja prasme vadinami visi krikščioniškos tematikos paminklai. Tikslinga juos išskirti į kryžius (kryžmiškus ir stoginius — stogastulpius) bei koplytėles (ant stulpo — koplytstulpius, prie medžio ir ant žemės). Kiekvienas etnografinis regionas turi savas ryškias ypatybes.

Vienakryžmiai kryžmiški kryžiai būdingi visiems regionams, tik skiriasi jų aukštis, kryžmos puošybos pobūdis ir kt. Dvikryžmių kryžių irgi esama beveik visur. Jie statyti ypatingai svarbiomis intencijomis, ypač apsaugai nuo maro, karų, o tarpukaryje — prašant Vilniaus išvadavimo ir pan. Tai vadinamieji šv. Benedikto, maro kryžiai arba karavikai, tik jų puošyba, netgi kryžmų konstrukcija, skirtinga. Ypač tai akivaizdu palyginus dzūkų ir pietų žemaičių kryžius.

Įvairaus dydžio ir pavidalų koplytėlės ant žemės būdingos tik žemaičiams, kaip ir išplėtotų formų, kryžmiško plano koplystulpiai (šiaip jau koplytstulpių galima rasti visuose regionuose, tik kitur jų nėra tiek daug ir tokių skirtingų formų). Stoginius kryžius (arba stogastulpius), ypač keliaaukščius, gausiai ornamentuotus, kaip išskirtinį turtą, turi aukštaičiai. Koplytėlių prie medžių rastume visuose regionuose, bet niekur jų nebuvo taip tiršta, kaip Suvalkijoje (gaila, kad senųjų išliko labai mažai).

Dabartiniuose kryžiuose, koplytėlėse regioniniai bruožai nėra tokie ryškūs, atsiranda nauji pavidalai arba senųjų interpretacijos, kurių ryšys su tradicinėmis nėra tiesioginis ir atviras. Visada egzistuoja tradicijų, kurių vienas svarbiausių bruožų yra regioniškumas, tąsos ir išlaikymo problema. Kalbant apie lietuvių kryžius (kaip, beje, ir apie kiekvieną liaudies dailės sritį) turimas galvoje ne koks nors ypatingas ir vieningas modelis, o įvairovė, ryškus regioniškumas ir praktiškai neaprėpiama variantų gausybė, kurioje susipina visuotinieji dalykai, regioninės bei bendruomeninės ypatybės (kiekvienas kaimas, kiekviena parapija yra palikusi ir palieka savo vietinės kultūros ir pasaulėjautos antspaudą) ir kūrėjo talento prigimtis.

Vienas iš labai svarbių kryždirbystės gyvybingumo bruožų — sakralinio turinio paminklo vaidmuo bendruomenės ir atskiro žmogaus gyvenime, nuolatinis vidinis ir apeiginis santykis su juo, besireiškiantis kryžių puošime, liaudiškame pamaldume, papročiuose, kurie atskiruose regionuose turi ryškių skirtumų (kaip labiausiai krintančius į akis galima paminėti dzūkų ant kryžių kabinamas juostas, prijuostėles, žemaičių skulptūrėlių rengimą bei puošimą).

Tikrąją prasmę liaudiškam paminklui suteikia skulptūros, t.y., jame esantys Jėzaus, Švč. M. Marijos, šventųjų atvaizdai — ne atsitiktinai parinkti, o atliepiantys jo intenciją, kartais net skatinantys žmogaus ar bendruomenės pasaulėvoką, papročius bei prašymus, apsaugos poreikį ir pan. Gaila, bet paprotinė, apeiginė, kryždirbystės puse yra palyginus mažai ištirta, daug papročių jau sunykę, sunkiai atsekami, nauji.

— Ką galėtumėte pasakyti apie mūsų tautos neparprastą reiškinį — Kryžių Kalną, kurį sovietmečiu mėginta sunaikinti?

— Ne tik mėginta, bet ir buvo sunaikintas Kryžių kalnas, tiesiog sulygintas su žeme mažiausiai porą kartų, tačiau vėl tuojau pat apaugdavo kryžiais kryželiais. Jis iš tiesų nepaprastas daugeriopa prasme, jį galima vertinti kaip religinės sąmonės ypatingą raišką, kaip spontanišką liaudies kūrinį, kaip stebuklingą vietą, kurioje išklausyti ar tik išreiškiami maldavimai pažymimi kryžiumi, kaip savotišku votu ar auka. Kaip toks religinės raiškos būdas svarbus lietuvio sąmonei, rodo ir daugelis kitų, žymiai mažesnių kryžių kalnelių, kur vežami ir nešami kryžiai, kryželiai.

Džiaugiantis tokiu išskirtinumu, jo nepaprastu gyvybingumu, šiandien truputį ir neramu dėl to, kad jo lankymas, kryžių gabenimas ten netaptų mada, veiksmu be dvasinio turinio. Tokių tendencijų užuomazgų jau galima pastebėti, tai būtų pražūtinga Kryžių Kalnui ne tik kaip didžiausiai, ypatingiausiai kryžių sankaupai medžiagine prasme, (čia gal mažiausia pavojų). Tapimas turizmo objektu palaipsniui pagraužtų tikrąsias jo dvasingumo šaknis bei prasmę.

— Čikagos apylinkėse esančioje mūsų tautiečių Marijos ir Antano Rudžių sodyboje visų dėmesį atkreipia lietuviškas koplytstulpis, kryžių pamatysime ir prie dažnos lietuviškos parapijos bažnyčios.

(Nukelta į 2 psl.)

Senosios žemaičių kapinės. Ramūno Virkučio nuotrauka.

Lietuvos ambasadorė prie UNESCO Ugnė Karvelis (kairėje) Lietuvos kultūros ministrei Romai Dovydėnienei įteikia pažymėjimą, liudijantį, kad Lietuvos kryždirbystė yra įtraukta į tautosakinio ir nematerialaus žmonijos paveldo šedevrų sąrašą. Iš Lietuvos liaudies kūrybos centro leidinio *Liaudies kultūra*.

Faustas Kirša

SMŪTKELIS

Šimtametis senis ant tėvelio dvaro
Drožia dievuliuką, kurs stebuklus daro.

Kai iš ūkio sūnų Sibiran išleido,
Tas kančias ir drožia Viešpačiui ant veido.

Drožia, skiedros krenta, dievuliukas žiūri, —
Dievdirbis skausmingą patį Dievą kuria.

Jis pats savo širdį, kančią kryžiavoja:
Dievui veria šoną ir subado kojas.

Ant galvos vainiką iš eršketių pina,
Baltą medį drasko, drožia ir kankina.

Pasirėmęs ranką ant kaulėtų kelių
Su kančia ir siela gimsta pats smūtkelis.

Širdžiai nuraminti tiek skiedrų privelta:
Dievas atsistoja iš po senio kalto.

Dievdirbis nušvinta ir stebuklą mato: —
Apie Kristaus galvą spindulėlių ratą,

Kai smūtkeliui plešė paskutinę skiedrą,
Iš kūrejo lūpų žodis pasigirdo:

„Dieve, abejoju, ar tam stuobriui reiktų
Mano pirštų darbo, kad stebuklas veiktų.

Dieve, tu per kančią kruvinaisiais skruostais
Saldai mano skausmą, ašaras nušluostai.

Jei stebuklus rodai, aš tavęs maldauju:
Gelbėk nekaltuosius, bausk, kurie kerštauja".

O kai jis Dievulį nunešė šventovėn
Viso krašto žmonės grįžo į dorovę.

Ir patsai senelis už jaunystės vėjus
Atsiprašė, lūpas prie žaizdos pridėjęs.

Tautodailininkas Jonas Bugailiškis savo dirbtuvėje Aušros Vartų gatvėje, Vilniuje. Algimanto Žižiūno nuotrauka.

Dainininko fenomenas

Danutė Petrauskaitė

Operos solistas Stasys Citvaras.

Kai 2001 m. rugpjūčio mėn. ruošiausi iš Čikagos skristi į Floridą, ne vienas man sakė: „Būtinai aplankyk dainininką Stasį Citvarą. Tai — lietuviškas Šaliapinas ir neeilinė asmenybė. Jis turės daug ką įdomaus papasakoti". Bet tuomet mažai tikėjau, kad pavyks susitikti su tuo žmogumi. Tačiau likimas man nusišypsojo. Turėjau galimybę keletą kartų pabendrauti su dainininku ir būti paskutinių jo gyvenimo dienų liudininke. S. Citvaras nuoširdžiai dalinosi prisiminimais apie nueitą kelią, kuris stebino mane netikėtais vingiais, filosofišku požiūriu į sunkiausius likimo išbandymus. Toje istorijoje būta visko — vargo, skurdo ir netekčių, koncertinės šlovės akimirkų ir akinančio teatro rampų spindesio. Grįžusi į Lietuvą, pabandžiau prisiminti susitikimų su dainininku valandėles, jo žmonos bei L. Sodeikos pasakojimus ir, papildžiusi juos archyvine informacija, kuri mane pasiekė Čikagoje įsikūrusio Lituanistikos tyrimo ir studijų centro vadovo prof. Jono Račkausko bei centro bendradarbio Petro Petručio dėka, parašyti kuklią S. Citvaro biografiją. Būtų apmaudu, jei lietuvių muzikinės kultūros istorijoje šio dainininko vardas liktų nežinomas.

Dainavimas

Stasys Citvaras gimė 1909 m. liepos 24 d. Radviliškyje, prekybininkų Stefanijos ir Kazimiero šeimoje. Nuo mažaromis akyse, dainuodamas vakarais ant denio liūdnas dainas, Stasys iš karto patraukė laivo kapitono dėmesį. Jam buvo pasiūlyta už pinigus rengti koncertus, tačiau šis sutiko tai daryti nemokamai, nes dainavimas jam ne darbas, o maloniausias užsiėmimas. Toks kilnus poelgis sujaudino kapitono širdį ir jis perkėlė septyniolikametį jaunuolį iš vargingiausiems keleiviams skirtos laivo patalpos į antros klasės kajutę. Po daugiau nei mėnesį trukusios kelionės, S. Citvaras sėkmingai pasiekė Brazilijos krantus ir apsistojo San Paule — lietuvių emigrantų sostinėje.

Gyvenimas šiame krašte buvo nelengvas — S. Citvarui teko dirbti fiziškai sunkius darbus kavos fazendoje, statybose, džiunglėse, kęsti nežmoniškas sąlygas, kandžiojant kraugeriškiems vabzdžiams ir švilpiant virš galvos prižiūrėtojo botagui, sirgti pavojingomis ligomis. Ir, tik apsistojus Boa Vista do Erechim vietovėje, vokiečių kolonijoje, jo gyvenimas pakrypo kita linkme. Nuomojamo kambario šeimininkas buvo laikrodininkas. Jis ėmė šios profesijos mokyti ir naująjį gyventoją, kuriam darbas labai patiko. Taigi S. Citvarui atsirado puiki galimybė įgyti paklausią profesiją. Šeimininko teikiamų žinių jam neužteko, tad užsisakydavo iš Vokietijos vadovėlių apie laikrodžių taisymą ir, atsikėlęs 5 val. ryte, juos krimsdavo. Išstudijavęs prieinamą literatūrą, jau galėjo ne tik puikiai remontuoti laikrodžius, bet net gaminti kai kurias jų detales, ypač senovinių mechanizmų, kuriuos taisyti sugebėdavo retas meistras. Tai jam užtikrino pragyvenimo minimumą daugeliui metų į priekį. Vokiečio šeima pakeitė ir asmeninį S. Citvaro gyvenimą. Būdamas dvidešimties, jis vedė jaunutę šeimininko dukterį ir susilaukė su ja dviejų vaikų. Deja, santuoka buvo nelaiminga. Todėl po kurio laiko šeima iširo.

Vokiečių kolonija turėjo savo orkestrą, chorą. Pastarajam ir nutarė vadovauti S. Citvaras, norėdamas išbandyti jėgas naujame *amplua*. Šis darbas, trukęs trejus metus, sekėsi gerai. Jaunasis chorvedys sugebėjo ne tik išmokyti šešiasdešimties narių chorą naujų giesmių, bet ir pasiekti neblogų meninių rezultatų. Ir labai džiaugėsi, gavęs pirmąją vietą Rio Grande Sao Paulo valstijos bažnytinių chorų konkurse. Laisvalaikiu S. Citvaras pramoko groti smuiku, pūsti fleitą ir trimitą, net turėjo subūręs nedidelį pučiamųjų ansamblį, su kuriuo grodavo vestuvėse. Tačiau instrumentalisto karjera jo neviliojo. Be to jis norėjo pakeisti aplinką. Ir vis dažniau pagalvodavo apie Rio de Janeiro. Tad po kelerių metų gyvenimo Porto Alegre, 1938 m. ilgam įsikūrė savo svajonių mieste.

Iš laikrodininko į operos sceną

Problemų su darbu nebuvo — S. Citvaras iš karto jį gavo žymiausioje šveicarų laikrodžių parduotovėje „Casa Meister". Laisvalaikiu dainavo chore. Ir netikėtai „atrado" savo balsą. Kad tai neeilinis bosas, pastebėjo ir čekų kilmės dainininkas Ernestas Temple. Suprateęs, kad lietuvis turi ypatingą Dievo dovaną, nutarė jį mokyti veltui. Vokalo pamokos truko apie metus. E. Temple išvykus į Vieną, S. Citvaras tęsė jas pas prancūzą Renė Talbat ir tapo mylimiausiu jo mokiniu. R. Talbat mokė S. Citvarą būti aktyviu, nesikuklinti ir siekė jį išugdyti operos dainininku. Be S. Citvaro neapsieidavo jokie šio mokytojo rengiami koncertai. Ir kai buvo paskelbtas dainininkų konkursas, garantuojantis laimėtojui solisto vietą Rio de Janeiro teatre, R. Talbat pirmiausia į jį pasiuntė S. Citvarą. Tačiau šis nė nemanė pradėti operos solisto karjeros. Apie tai niekada net nebuvo galvojęs. Todėl pradžioje ketino nedalyvauti tame konkurse, o kai ryžosi — nutarė kuo blogiau pasirodyti. Tačiau pirmoje žiūrovų salės eilėje išvydęs savo mokytoją, padariusį jam tiek daug gero, negalėjo taip žiauriai su juo pasielgti ir ...laimėjo pirmą vietą.

1954 m. prasidėjo naujas tarpsnis S. Citvaro meninėje veikloje — jis ėmė dainuoti Rio de Janeiro municipaliniame teatre. Nors jam tekdavo atlikti tik antraeilius vaidmenis W. A. Mozarto, U. Giordano, G. Verdi, C. Saint-Sanso, M. Musorgskio operose, tačiau galimybė pažinti klasikinį teatro repertuarą ir bendradarbiauti su pasaulinio garso solistais praplėtė jo muzikinį akiratį ir subrandino kaip operos dainininką. S. Citvarui teko paklusti dirigento B. Walter mostui, dainuoti su Maria Callas, Tito Gobbi, Italo Tajo, Giuseppe Taddei. Pastarasis ėmė jį kalbinti vykti į Italiją, sakydamas, kad Brazilijoje S. Citvaras „supus" kaip dainininkas, o Italijoje jam atsivers geriausių operos teatrų durys. Tačiau S. Citvaras nesiryžo tokiam rizikingam žingsniui ir Rio de Janeiro teatre dainavo iki 1955 m. Kartu jis stengėsi išnaudoti kiekvieną pasitaikiusią galimybę koncertuoti: reguliariai pasirodydavo TV ir radijo laidose, net vedė specialią radijo muzikinę programą portugalų kalba. Tik, koncertų agentų spaudžiamas, turėjo atsisakyti brazilams sunkiai ištariamos savo pavardės ir naudoti jam primestą pseudonimą „Igor Stanislau".

Naujas kelias Š. Amerikoje

S. Citvaras, paragintas kunigo Z. Ignatavičiaus ir norėdamas šlietis prie tautiečių, 1955 m. emigravo į Šiaurės Ameriką. Čikagoje jam teko priprasti prie naujų klimato ir kultūrinės veiklos sąlygų. Tiek fizinė, tiek dvasinė atmosfera greitai atvėsino dainininko entuziazmą, jis net ėmė galvoti, ar tik nebus padaręs klaidos, čia atvykęs. Bet jam pavyko įsidarbinti asistentu konservatorijoje ir gauti laikrodininko darbą. Labai šiltai jį sutiko Cleveland (OH.) lietuviai, kuriems 1956 m. gegužės 26 d. surengė savo pirmą koncertą. Į Čikagos koncertinę estradą S. Citvaras įžengė ne iš karto. Tačiau pirmieji žingsniai buvo svarbūs ir atsakingi — 1956 m. birželio mėn. dalyvavo W. A. Mozart muzikos festivalyje, o po kelių mėnesių sėkmingai pasirodė *Chicago Tribune* organizuotame dainininkų konkurse. Pradžia buvo ypač džiuginanti: atrankos tarpsnyje jis užėmė pirmą vietą ir tapo geriausiu Čikagos dainininku, tačiau finale, užkimus balsui, turėjo tenkintis ketvirtąja vieta. Bet šis laimėjimas buvo taip pat labai svarbus, nes S. Citvaras pateko tarp dešimties geriausių tų metų JAV dainininkų ir buvo kviečiamas amerikiečių dalyvauti įvairiuose muzikiniuose renginiuose. 1957 m. Čikagos lietuvių operai statant G. Verdi „Rigoletto", buvo pakviestas atlikti Monteronės vaidmenį, o 1958 m. jo laukė naujas pasiūlymas — Mefisto vaidmuo Ch. Gounod „Fauste". Bet tai buvo jo paskutiniai pasirodymai.

St. Petersburg, FL, Lietuvių klubo vyrų choro „Aidas" seniūnas Petras Rasimas, paskaitą skaitęs kun. dr. Eugenijus Gerulis, Tania Citvarienė, sol. Stasys Citvaras, vyrų choro vadovas Leonas Sodeika ir šaulių vadas Antanas Gudonis.

Šiandien sunku pasakyti, kodėl S. Citvaras ilgesniam laikui neįsitvirtino Čikagos lietuvių muzikinėje bendruomenėje. Jis prasitarė, jog ryšiai su V. Baltrušaičiu, operos įkūrėju, buvo labai šilti, kad jį palaikė prekybininkas J. Karvelis, kompozitorius ir pianistas V. Jakubėnas, vargonininkas J. Žukas, dirigentas A. Kučiūnas, bet kai kuriems teatro žmonėms jis atrodė nelabai pageidautinas dėl tariamos konkurencijos. Tačiau greičiausiai viską lėmė begalinis S. Citvaro troškimas dainuoti, noras išsiveržti į platesnes erdves, koncertuoti ne keletą kartų per metus, bet pastoviai. Jau gyvendamas Čikagoje ir turėdamas savo menedžerį — estų dainininką E. Karrisso, koncertavo švedams, norvegams, vokiečiams, amerikiečiams. Lietuviškoje scenoje pasirodydavo retai, nes neturėjo pakankamai gausaus lietuviško repertuaro.

Kartą E. Karrisso, kurio iniciatyva ir švedų finansinės paramos dėka Čikagoje buvo išleista solinė S. Citvaro plokštelė, nutarė pasiųsti jo balso įrašą visame pasaulyje garsaus Dono kazokų choro vadovui Sergejui Žarovui (1896-1985). Ir šis įrašas dirigentui padarė didžiulį įspūdį. Įsitikinęs, kad tai yra neeilinis bosas, S. Žarovas pakvietė Citvarą tapti jo choro nariu. 1958 m. rudenį S. Citvaras iš Čikagos persikėlė gyventi į New Yorką.

S. Citvaras buvo ne pirmas lietuvis tarp Dono kazokų. 1937-1959 m. S. Žarovo chore dainavo Konstantinas Jurkevičius. Koncertinės veiklos pradžioje chorą sudarė per 30 asmenų. Tačiau kai jo nariu tapo S. Citvaras, buvo likę 23 dainininkai (tik 6 jų buvo tikrieji Dono kazokai) ir 2 šokėjai. Tačiau ir nedidelis kolektyvas buvo vadinamas vokaliniu orkestru. Jame buvo ypač subalansuotas ansamblinis dainavimas. Jei kuris dainininkas ir atlikdavo solinį numerį, tai jo pavardė niekada nebuvo įrašoma į koncerto programėlę.

Repeticijos trukdavo vieną mėnesį. Po to buvo rengiamos koncertinės kelionės: du mėnesius po Amerikos kontinentą, šešis mėnesius po Europą. Likusieji trys mėnesiai būdavo laisvi. Šiandien būtų sunku išvardinti kraštus, kuriuose nebūtų lankęsi ir klausytojus žavėję Dono kazokai. Jie daugelį kartų dainavo Austrijoje, Prancūzijoje, Šveicarijoje, Švedijoje, Danijoje, Olandijoje, Ispanijoje, Norvegijoje, net Japonijoje, Naujojoje Zelandijoje, Australijoje. Ypač choras buvo laukiamas Vokietijoje, todėl ten koncertuodavo labai dažnai. Vidutiniškai per metus buvo surengiama apie 200 koncertų. Choristams nebuvo lemta išvysti tik savo gimtinės Rusijos. Mat, S. Žarovas iš principo nesutiko vykti anapus „geležinės uždangos".

S. Citvaras buvo vienas mylimiausių S. Žarovo choristų. Ir ne vien dėl savo balso, bet ir dėl draugiško charakterio, sugebėjimo kalbėti įvairiomis kalbomis. Beje, S. Citvaras vienintelis iš dainininkų gerai žinojo vokiečių ir rusų kalbas. Tad dažnose kelionėse po Vokietiją buvo nepamainomas. Lietuvis net trejetą metų ėjo choro administratoriaus pareigas. Šiame chore jis su pertraukomis dainavo daugiau nei dešimtmetį į tolimiausias keliones pasiimdamas ir savo balalaiką, kurią meistriškai valdė.

Tačiau pati pirmoji jo kelionė į Austriją, įvykusi 1958 m., buvo viena sėkmingiausių. Po koncerto Vienoje S. Citvaras sutiko aštuoniolikmetę vokietaitę Magdaleną — didelę muzikos gerbėją, kurią netrukus praminė Tania, o ši Stasį pradėjo vadinti Staša. Meilė iš pirmo žvilgsnio tapo didžiąja gyvenimo meile. Po metus laiko trukusios draugystės jie susituokė. Jų bendras gyvenimas buvo paženklintas savitarpio supratimu ir meile, darniu sugyvenimu ir įspūdingomis kelionėmis. Pati įsimintiniausia jų įvyko 1971 m., kuomet dviračiais Citvarai per 15 mėnesių nuvažiavo apie 1,500 mylių kelią nuo New Yorko iki Rio de Janeiro, pamatė, kaip Pietų Amerikoje gyvena inkų palikuonys, patyrė nemažai vargo bei nuotykių ir pateko į didžiausių JAV bei Brazilijos laikraščių puslapius.

New Yorke S. Citvaras buvo įsitraukęs į lietuvišką veiklą — bendradarbiavo su V. Strolios vadovaujamu „Perkūno" choru, dainavo bažnytinės muzikos koncertuose. Nenutrauke ryšių ir su S. Žarovu. 1976-1979 m. jis su Dono kazokais išvyko į paskutines koncertines keliones po Europą. 1986 m. šie choristai, tarp kurių buvo ir 77-erių S. Citvaras, dar kartą susirinko ir surengė trijų mėnesių koncertų ciklą kartu su žymiu švedų dainininku Nikolajumi Gedda. Taip jie pagerbė S. Žarovo atminimą, prabėgus metams nuo jo mirties.

Nuolatiniu S. Citvaro darbu buvo laikrodžių taisymas. 1973 m. jis pradėjo dirbti garsioje juvelyrinėje parduotuvėje „Cartier Jewelers", įsikūrusioje New York centre. Savo paslaugas S. Citvaras reklamavo ir pasauliniame laikrodžių kolekcionierių žurnale, gaudavo užsakymų net iš Europos ir Australijos, nes buvo vienas nedaugelių meistrų JAV, galėjusių gaminti sulaužytas ar pamestas senųjų laikrodžių detales. Kurį laiką dirbo ir lietuviškoje „Aido" parduotuvėje, tarpininkaudavo tautiečiams, norintiems įsigyti geresnių laikrodžių. Šiuo amatu vertėsi iki 85 metų amžiaus ir jo atsisakė tik dėl pablogėjusio regėjimo. Paskutiniausiais metais dainininkas gamino miniatiūrinius dekoratyvinius namelius, kuriuos žmona meniškai nudažydavo ir parduodavo, o gautus pinigus skirdavo 18 globojamų vaikų iš Centrinės Amerikos, Azijos bei Afrikos.

1986 m. S. Citvaras su Tania persikėlė gyventi į Floridos valstiją — St. Petersburgo miestą, kur iš karto ėmė bendradarbiauti su lietuvių choru bei vyrų vokaliniu ansambliu. Retkarčiais parengdavo ir solines programas. Muzika jam buvo lyg gyvybės šaltinis, iš kurios sėmėsi energijos visą gyvenimą. S. Citvaras dainavo iki 2001 m. pavasario, po to staigiai ėmė nykti. Mirė jis 2001 m. rugpjūčio 17 d.

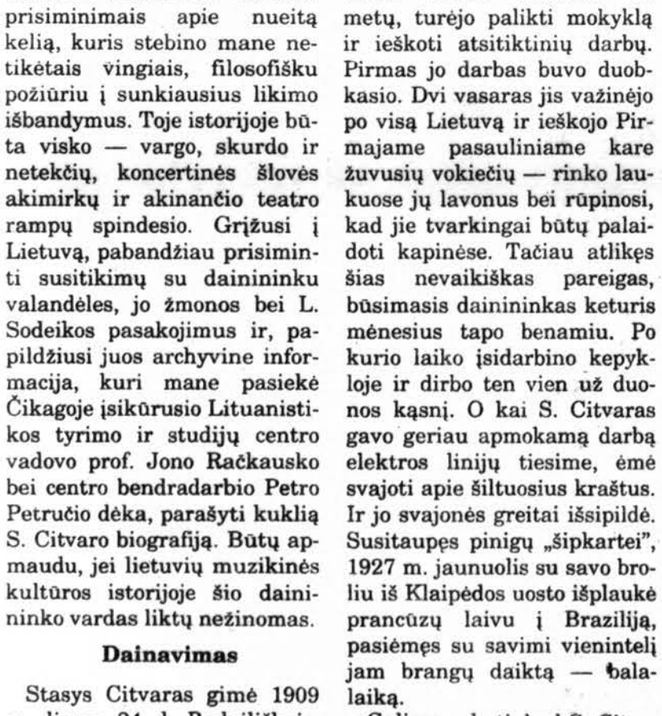

Brazilijos sostinėje Rio de Janeiro 1955 m. solistai (iš kairės) Stasys Citvaras ir Andrea Shenier.

KRYŽIŲ ŽEMĖ...

Atkelta iš 1 psl.

Kaip Jūs, šios srities specialistė ir žinovė, vertinate JAV, Kanados, Australijos, kitų užsienio šalių lietuvių padarytus kryžius? Ar kryždirbystė išeivijoje turi savitų bruožų?

— Man būtų sunku spręsti apie išeivijoje pastatytų kryžių meninę vertę, konkrečių regioninių tradicijų atspindį jų formoje bei puošyboje, nes teko matyti tik vieną kitą jų nuotrauką.

Tačiau, mano nuomone, yra labai svarbus jau pats tokio statinio atsiradimas, liudijantis tautinį tapatumą bei savitumą, religinę orientaciją, ryšį su Tėvyne ir jos tradicijomis. Kryžių atsiradimas Amerikoje, galbūt jų statytojams sumažinantis savojo krašto ilgesį, kalba ir apie daug gilesnį bei svarbesnį dalyką: paveldėtą, prigimtin įrašytą poreikį sakralinio turinio statiniui, šia prasme laikytiną netgi vienu iš tautos bruožų. Tai, be kita ko, patvirtina ir lietuvių tremtinių statyti kryžiai Sibire, nepalankiausiomis tam sąlygomis. Juolab tai svarbu Amerikoje, kur pačios gyvenimo aplinkybės veikia tautiškumo niveliacijos linkme.

Tai, kad kryžius lydi lietuvį laimėje ir nelaimėje, medžiaginiame pertekliuje ir visiškame skurde, tėvynėje ir tremtyse, rodo to papročio nenutraukiamą ryšį su prigimtine pasaulėvoka ir yra bene patikimiausia prielaida kryždirbystei gyvuoti.

Tradicinė paroda Čiurlionio galerijoje

Vasario 16-osios dienos minėjimai švelnia banga nuvilnijo per Amerikos lietuvių gyvenimą. Įvairiuose telkiniuose vyko koncertai, minėjimai, parodos. Viena įdomių parodų buvo atidaryta Jaunimo centre esančioje Čiurlionio galerijoje. Ši galerija puikiai žinoma ir gausiai lankoma ne tik Čikagos visuomenės, bet ir iš svetur atvažiavusių. Ji įkurta 1957 m. spalio 20 d., tada ir įvyko pirmoji paroda. Tuo pat metu buvo įkurtas ir Meno kūrinių fondas, globojamas Lietuvos konsulo Čikagoje dr. Petro Daužvardžio. Čiurlionio galerija turėjo tikslą globoti jaunus dailininkus, padėti jiems rengti parodas, saugoti ir puoselėti jų darbus. Pirmąją galerijos direkciją sudarė: M. Šileikis, A. Skupas-Cooper, Z. Kolba ir C. V. Baltramaitis. Vėliau galerijai vadovavo V. Petravičius, A. Valeška, B. Macevičius. Čiurlionio galerija tapo meno centru — dailininkų susidomėjimas buvo ypač didelis, kolekcija augo. Paskutinius 14 metų galerijai vadovauja Algis Janušas. Jo dėka vyksta įdomios parodos.

Sukaupus didelę meninę vertę turinčius darbus, Čiurlionio galerija padovanojo juos Lietuvai. Pirm. A. Janušas perdavė į Kauną apie 300 meno kūrinių. Kaune, M. K. Čiurlionio muziejuje, Nepriklausomybės dienos proga atidaryta paroda, pavadinta „Čikaga-Kaunas: galerijos sugrįžimas". Eksponuojami — K. Šimonio, A. Varno, A. Rūkštelės, K. Šklėriaus, V. Kasiulio, V. Vizgirdos ir kt. darbai.

Galerijos pirm. Algis Janušas, tęsdamas tradicijas, rengia kasmetines, Nepriklausomybės dienai paminėti skirtas, parodas. Jis sako: „Mano kartai tai brangiausia ir reikšmingiausia šventė. Šventai tikėjom nepriklausomybe, tikėjom ateitimi ir gyvenom mintimi, kad gyvenimas bus šviesesnis ir geresnis. Neįsivaizdavom, kad mūsų tautai teks tokie skaudūs ir sunkūs išbandymai. Deja, gyvenimas pakrypo kita vaga ir aš atsidūriau išeivijoje, bet visuomet mintimis ir svajonėmis sugrįžtu į Lietuvą".

A. Janušas plačiai atveręs galerijos duris jauniems menininkams. Šį kartą parodos organizavimą ir kuravimą jis perdavė į talentingo menininko Tomo Kirvaičio rankas. Jo dėka, buvo suburta dešimties menininkų grupė, parengtas ir išleistas parodos katalogas. Ant jo pečių gulė ir techniniai bei organizaciniai tvarkymai — nuo meninio paveikslų sukabinimo iki skoningai paruošto vaišių stalo.

Parodoje dalyvavo: — R. Vėliuvienė, I. Šaparnienė, E. Brėdikienė, D. Žadeikis, T. Kirvaitis, V. Zimkus, A. Pakarklis, L. Surgaila, S. Balčius, A. Kezys. Tarpe menininkų, seniai gyvenančių Amerikoje, yra ir atvykusių iš Lietuvos, taip pat sėkmingai įsijungusių į meno pasaulį. Savo darbus eksponavo 3 moterys: R. Vėliuvienė, I. Šaparnienė, E. Brėdikienė. Moterų kūryba yra švelni jautri, subtili.

Lietuvoje gyvenančios talentingos grafikės R. Vėliuvienės personalinė paroda buvo surengta Lietuvių dailės muziejuje, Lemont, IL. Šioje parodoje eksponuojama jos 16 darbų. Grafikė atveria savo paslaptingą pasaulį, kalbėdama į mus lyg iš praeities, naudodama mitologinius elementus. Savo paveiksluose ji bando išspręsti amžinosios būties ir nebūties klausimus.

J. Šaparnienė, atvykusi iš Lietuvos prieš dešimtį metų, įsiliejo į meninį Amerikos lietuvių gyvenimą. Vilniuje baigė Inžinierinį institutą, įgydama architektės profesiją. Dailininkė surengė keletą savo personalinių parodų, dalyvavo daugelyje jungtinių parodų. Šį kartą eksponuoja batikos darbus. Tai jos mėgstamiausia technika. Turėdama architektės diplomą, savo darbams ieško architektūrinio sprendimo. Siužetas griežtas, apgalvotas, tačiau jos pasirinkta medžiaga ir darbo procesas apsprendžia galutinį rezultatą. Tai labai kruopšti, sudėtinga, didelio dėmesio ir preciziškumo reikalaujanti technika. Viskas priklauso — nuo šilko, vaško, dažų. Kaip sako dailininkė: „Tikiesi vieno, o tau pati medžiaga padaro staigmeną ir pamatai kitokį rezultatą. Gal ta batikos paslaptis ir traukia mane. Liečiant šilką, tarsi jaučiu jo kvėpavimą ir beveik žinau, kas bus. Kartais procesas tampa nevaldomas. Patinka architektūra ir noris laikytis griežtų architektūrinių kontūrų, bet ne visada išeina. Šioje parodoje eksponuoju batikos darbus, kuriuose Čikagos vaizdai".

E. Brėdikienė atvyko iš Lietuvos prieš 12 metų. Baigusi Dailės institutą Vilniuje, įgijo odininkės-tekstilininkės profesiją. Amerikoje jungtinėse parodose dalyvauja nuo 1991 m., turėjo keletą personalinių parodų. Jos darbai atlikti mišria technika, naudoja įvairią medžiagą. Dailininkė mėgsta žaisti faktūra, sukurdama įvairias kompozicijas. Savo darbais atstovauja modernizmo srovei, kuria abstraktus. Tačiau sako nenorinti nutolti nuo savo lietuviškų šaknų. Atsisukdama į lietuvių liaudies meną, ima spalvas, linijas. Dažniausiai jos paveikslo mintis užslėpta, ir tik nuo žiūrovo priklauso, ar jis įmins kūrybos mįslę. Didelę reikšmę ji suteikia estetinei paveikslo pusei. Daugelyje paveikslų pamatysime pavaizduotą moterį, kuriai dailininkė suteikia išskirtinę reikšmę. Pasak jos — moteris visa ko pradžia. Moterys — tarsi išminties, gyvenimiškos egzistencijos, kūrybos simbolis. Linijos E. Brėdikienės paveiksluose paprastos, subtilios, švelniomis spalvomis perteikia savo jausmus. Darbai paženklinti muzikalumu.

Dailininko D. Žadeikio paveikslai buvo didelė dovana žiūrovui: savo pastelinėmis spalvomis lepino akį, o minties gilumu džiugino širdį. Jis gimė Šiauliuose, augo Kuršėnuose, baigė Telšių Taikomosios dailės technikumą. Amerikoje priklauso Čikagos dailininkų sąjungai, esančiai prie Meno instituto (sąjunga jungia per 300 dailininkų). Dailininkas naudoja įvairias medžiagas — aliejus, pastelė, bareljefiški koliažai. Paveikslai subtiliai atlikti, stiprus jausminis pagrindas. Jis idealizuoja moterį: ji jam įkvėpėja, ramintoja, žadintoja. Paklausus dailininko, kas ta tikroji įkvėpėja, sulaukiau trumpo atsakymo: „Žmona Lina — ir mūza, ir vertintoja, ir įkvėpėja". Dailininkas džiaugėsi, galėdamas dalyvauti jungtinėje parodoje, skirtai jam brangiai šventei.

Jaunas ir įdomus, bet dar ieškantis, dailininkas V. Zimkus išsiskyrė parodoje su savo meno darbais, pateikdamas modernias skulptūras. Jis eksperimentuoja, tarsi žaisdamas įvairia medžiaga — stiklas, gipsas, medis, metalas. Skulptūrose pritaiko ir įvairias rastas detales — langines, spynas ir kt. Savo kūrybinį procesą apibūdina — „žemyn galvą", nes darbai kuriami naktį — dieną laiko tam nelieka. Jis nuoširdžiai džiaugėsi, kad gali dalyvauti Vasario 16-ai skirtoje parodoje. Tik nepriklausomybė leido pasiekti šią „absoliučių galimybių žemę".

Parodą papvairino ir A. Pakarklio keramikos darbai, žaismingos keramikinės skulptūros.

Trys fotografai pateikė savo darbus — traukė temų įvairovė. Kiekvienas per savo objektyvą mato kitokį pasaulį. Tekstilininkės mų diapazonas, atlikimo technika skyrėsi.

S. Balčius — pateikė savo naujausius darbus. Jis jau dvidešimt metų nesiskiria su fotoaparatu. Šiuo metu pamėgo kompiuterizuotą fotografiją — išgauna daugiau spalvų, daugiau subtilių niuansų, mato platesnes galimybes. Mėgsta būti gamtoje, stebėti aplinką ir vyksmą joje.

L. Surgaila pateikė nespalvotas fotonuotraukas, kuriose užfiksuota skausminga mums lietuviams tema — „Mažosios Lietuvos žlugimas". Šiai temai paskyrė penkerius savo gyvenimo metus, padaryta apie 1,000 nuotraukų. Jis pelnė pasaulinį pripažinimą — 1993 metais Paryžiuje už nuotraukas tema „Menas ir istorija" apdovanotas Grand Prix George Pompidou centre. Iš šio ciklo jis ir pateikė darbus į parodą. Nuotraukose užfiksuota Mažosios Lietuvos mirštanti kultūra...

Parodą apvainikavo Algimanto Kezio naujausi darbai. Jis pateikė savo antrosios tėvynės — Čikagos miesto kompiuterizuotus vaizdus. Kalbėdamas apie nuotraukas, jis pabrėžė, kad norėjo vaizduoti lietuvių išeivių gyvenimą jų antroje tėvynėje. A. Kezys parengęs ir išleidęs per 60 meno knygų, surengęs daugybę parodų, pelnęs pasaulinio pripažinimo.

Pasidžiaukime, kad Čikagoje yra Čiurlionio galerija, per kurią į pasaulinę areną išeina mūsų jaunieji talentingi menininkai.

Virginija Paplauskienė

Vasario 16-osios proga Čiurlionio galerijoje, Čikagoje, ruoštoje lietuvių dailininkų parodoje. Iš kairės: L. Rurgaila, V. Zimkus, S. Balčius, D. Žadeikis, T. Kirvaitis, A. Pakarklis.

Jono Tamulaičio nuotrauka.

Vasario 16-osios parodos atidaryme — Čiurlionio galerija, Čikaga. Dail. Tomas Kirvaitis ir Nora Aušrienė.

Jono Tamulaičio nuotrauka.

Amerikai skirta kilnojamoji paroda apie Lietuvos istoriją

Į Lietuvos valstybės 750 m. jubiliejaus programą yra įtraukta Lietuvos dailės muziejaus Vilniuje (direktorius Romualdas Budrys) rengiama kilnojamoji paroda „Krikščioniškoji Lietuvos valstybė nuo Mindaugo karalystės iki Lietuvos Respublikos", kuri bus eksponuojama JAV ir Kanados lietuvių telkiniuose. Taip pat parodą ketinama pristatyti amerikiečių auditorijai, parodant ją universitetuose, bibliotekose, muziejuose, galerijose. Parodą lydės informacinis leidinys lietuvių ir anglų kalbomis.

Kilnojamoji paroda „Krikščioniškoji Lietuvos valstybė nuo Mindaugo karalystės iki Lietuvos Respublikos" pirmiausia pristatys Mindaugo krikštą (kunigaikštis Mindaugas kartu su savo šeimos nariais, dvariškiais ir kariais 1251 m. priėmė katalikų tikėjimą) ir jo karūnavimą (1253 m. jis buvo karūnuotas pirmuoju ir vieninteliu Lietuvos karaliumi). Bus parodyti autentiškų dokumentų bei kitų istorinių ženklų kopijos (karaliaus Mindaugo 1255 laiškas su antspaudu iš Slaptojo Prūsijos valstybės kultūrinio palikimo archyvo Berlyne, 1251 m. šešių popiežiaus Inocento IV bulių dėl Mindaugo ir Lietuvos krikšto nuorašai ir kt.).

Trisdešimtyje parodos stendų ryškiausiais istorijos ženklais (istoriniai žemėlapiai, vėliavos, pinigai, medaliai, knygos, rankraščiai, Lietuvos valstybės konstitucijos: 1447, 1492, 1506, 1529 m., Lietuvos Statutai: 1529, 1566, 1588 m., Lietuvos Metrika ir kt.) bus atspindėti ne tik Lietuvos valdovų, bet ir žymiausių LDK valstybininkų bei kitų aukštų valstybės ir Bažnyčios dignitorių nuopelnai, parodytas valstybės kultūros įvairumas ir vertė.

Tai vienas iš artimiausių Lietuvos dailės muziejaus planų.

A. V. Š.

Kardinolo J. Radvilos portretas (iš būsimos kilnojamos parodos).

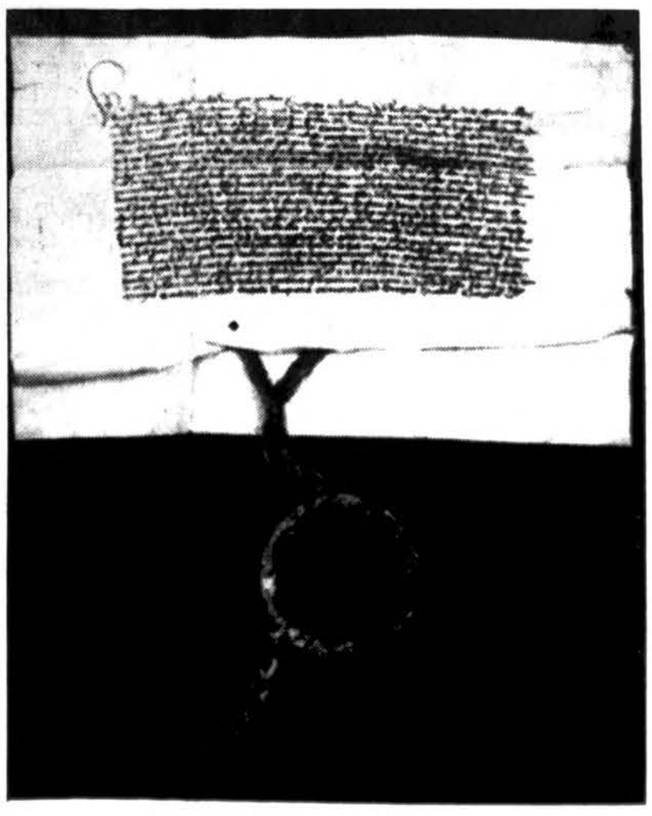

Vytauto laiškas (iš būsimos kilnojamos parodos).

Kad tauta visuomet būtų vieninga

Pernai Čikagoje leidžiamas laikraštis *Lietuvių balsas* paskelbė jau antrąjį konkursą, skirtą patiės skaudžiausio lietuvių tautoje laikotarpio pavaizdavimui — proza, drama, eiliuotai... Visą konkursą apimanti tema: „Vardan nedalomos tautos".

Susidomėjimą konkursu paliudijo dalyvių skaičius — atsiųsta netoli 80 rankraščių, tad vertinimo komisija turėjo praleisti ne vieną ir ne dvi savaites, kad persijotų kalną puslapių ir atrastų, tarytum adatą šieno kupetoje, premijuotinus.

Ir atrado: paskyrė tris pirmąsias vietas slapyvardžiais pasirašytiems rankraščiams, dar rado porą paminėtinų, ir teliko laukti tų premijuotų kūrinių autorių pask[illegible] premijų įteikimo šventės.

Lietuvių balso leidėja [illegible] džiaugsmingą progą [illegible] sujungti su kita, dar [illegible] mingesne, švente — Lie[illegible] Nepriklausomybės šventė, [illegible] vo Vienuoliktąja. Tai [illegible] sužinosime, kas la[illegible] mijas, galbut nei [illegible] siuosius sutiksime. [illegible] jau žinome, kad premijų [illegible] tė įvyks š.m. kovo 10 d. Jaun[illegible] mo centro didžiojoje [illegible] kad į šventę iš Lietuvos atvyst[illegible] ta pirmosios ir antrosios [illegible] mijos laureatai, tad bus [illegible] su jais susipažinti, kart[illegible] sidžiaugti, ir savo atsa[illegible] mu parodyti, kad tikr[illegible] visi — lietuviai — esa[illegible] nos, nedalomos tautos [illegible]

Beje, kaip jau buvo skelb[illegible] konkurso vertinimo kom[illegible] sudarė penki asmenys [illegible] iš Lietuvos: Lietuvos Ra[illegible] draugijos pirm. Val[illegible] Sventickas ir rašyt[illegible] Eug[illegible] Ignatavičius; trys [illegible] Pedagoginio lituanistikos [illegible] stituto direktorė, Rašyt[illegible] draugijos pirm. Stasė Pe[illegible] soniene, rašyt. Vytautas [illegible] lertas ir *Draugo* vyr[illegible] torė Danutė Bindokienė. [illegible] mijų mecenatas — [illegible] Adomavičius ir ALVIT[illegible]

Trakų Madonos karūna [illegible] tinė) (iš būsimos kilnojam[illegible] rodos).

A. Goštauto kryžius (iš bū[illegible] kilnojamos parodos).

Dramblio kaulo altorė[illegible] būsimos kilnojamos parodos).

Muz. Darius Polikaitis, kurio vadovaujamas „Dainavos" ansamblis sekmadienį, kovo 17 d., 3 val. p.p., Maria gimnazijos auditorijoje ruošia koncertą, pavadintą „Balsas tarp žmonių balsų". Koncerte dalyvauja ir dvi solistės: Virginija Mulioliene ir Danutė Mileikiene.

Koncertas ruošiamas *Draugo*, vienintelio lietuvių dienraščio, leidžiamo už Lietuvos ribų, leidybai paremti. Lietuvių visuomenė nuoširdžiai kviečiama atgaivinti žiemos išvargintą sielą gražiu koncertu ir tuo pačiu paremti *Drauga*.

Virginija Bruožytė-Muliolienė

Danutė Mileikienė (Mileika)

Visi turėtų šią knygą perskaityti

Dr. Aldona Vasiliauskienė. *Akmenuotas Patrioto kelias.*

Tokiu intriguojančiu pavadinimu pasirodė nauja knyga Lietuvoje, Vilniuje. Knygos viršelis išduoda, kas bus to akmenuoto kelio keliauninkas: tamsiame viršelio fone spindėte spindi šviesus Pr. Dovydaičio veidas.

Ši pavardė šiandieniniam studentui, ar augintam sovietmečio mokyklose mažai ką sako, bet Prano Dovydaičio pavardė daug reiškia priešKarinėje nepriklausomos Lietuvos studentams. Žinoma, tokių jau nedaug yra likusių.

Ši knyga yra daugelio metų darbo vaisius, autorės — istorikės dr. A. Vasiliauskienės dovana didžiojo Lietuvos patrioto Prano Dovydaičio 115 metų gimimo metinėms, kurios buvo paminėtos Signatarų namuose 2001 m. gruodžio mėn. 8 d. Vilniuje.

Minėjimas sutraukė stebėtinai daug visuomenės, ypač jaunimo. Nemanau, kad tas magnetas buvo Prano Dovydaičio pavardė, greičiau noras suprasti ir susipažinti su gyvenimu žmogaus, paženklinto patrioto vardu.

Šiandien Lietuvoje tautos reikalais besirūpinantys ir kovojantys už teisingumą bei gėrį tautiečiai yra pašiepiami. Todėl, manau, kad prof. Pr. Dovydaičio gimimo sukakties paminėjimas su imponuojančiu pavadinimu, nusakančiu patrioto kelią, sudomino studentiją.

Neplanuoju čia aprašyti minėjimo, tik jaučiu pareigą paminėti akademiką prof. Algirdą Gaižutį, vyskupą dr. Joną Borutą, dr. Joną Balčių, kurie palietė Pr. Dovydaičio gyvenimo ir veiklos atskiras sritis — enciklopedininkas, mokslininkas, žymiausias ano laiko katalikiškos akcijos atstovas, artimai bendravęs su ark. M. Reiniu, Jakštu-Dambrausku ir daugeliu kitų dvasininkų bei pasauliečių inteligentų katalikų. P. Dovydaitis gyveno vienu rūpesčiu — atgimusios nepriklausomam gyvenimui Lietuvos gerove. Apie prof. Dovydaičio vieną iš pagrindinių rūpesčių — ateitininkų organizacijos veiklą — kalbėjo prof. Angelė Vyšniauskaitė.

Perskaičius šią knygą atsigaivino pažintis su šia didinga ir garbinga Lietuvos asmenybe, palikusia neišdildomus pėdsakus daugelyje gyvenimo sričių. Prof. Prano Dovydaičio vardas magiškai skambėjo aktyvaus jo gyvenimo metu Lietuvoje. Jis buvo žinomas ne tik studentijos tarpe miestuose, bet ir kaimuose, nes artimai buvo susijęs su kaimo jaunimu-pavasarininkais.

Profesoriui rūpėjo Lietuvos jaunimą išauklėti pilnaverčiu savo tautai, savo valstybei, „nes, tautai kovojant už nepriklausomybę, reikia stiprinti kultūrines jėgas, stiprinti jas ir išlaikyti per amžių amžius nepriklausomam gyvenimui".

Atgavus Lietuvai nepriklausomybę, 1918 m., prof. Dovydaitis (Vasario 16 d. Akto signataras) jaunime matė Lietuvos ateitį. Jam jis pašventė visas savo dvasines jėgas, buvo kupinas tikėjimo ir meilės.

Prof. Pr. Dovydaičio gyvenimo filosofija ir visuomeninė veikla buvo paremta krikščioniškais katalikybės principais. Jis sakė: „Gaivinuosi Dievuje, eucharistiniu gyvenimu, be ko aš seniai nieko nebūčiau galėjęs veikti. Esu idealistas-optimistas, nors kartais perpučia šaltas vėjas, kaip matau savo jaunesniuosius mokslo-draugius dešimteriopai geriau medžiaginiai įsikūrusius. Bet aš...ieškau ir randu malonumo padaryti bent kiek gero žmonėms, padirbėt Aukščiausiai Tiesai, Gėriui ir Grožiui".

Jis davė daug ir tautai, ir savo valstybei, kaimiečiui ir miestiečiui ir kaip valstybės kūrėjas, kaip mokslininkas. Buvo mokslo žurnalų (*Kosmos, Logos*) steigėjas ir redaktorius, uolus visuomenės veikėjas ir nepaprastos erudicijos asmenybė-intelektualas pilna to žodžio prasme.

Pr. Dovydaitis, galima sakyti, davė pradžią ir padėjo tvirtus pamatus Lietuvos ateities mokyklai, įsteigdamas *Lietuvos Mokyklos* žurnalą ir rašydamas praktinius patarimus mokytojams, mokymo gaires. Visur ir visada pabrėždavo, kad pedagogika turi būti pagrįsta katalikiška-krikščioniška pasaulėžiūra. Lietuvos mokyklos pagrinde turi būti religinė ir tautinė kultūra. Tik tokia mokykla galės išugdyti pilnavertį jauną žmogų. Jis tuo ypač rūpinosi, nes matė jaunime lietuvybės rūmo „statybininkus".

Žinomas Lietuvos istorikas prof. Zenonas Ivinskis prof. Pr. Dovydaitį pavadino „pirmuoju pasauliečiu inteligentu apaštalautoju, kada Bažnyčia dar nebuvo visai oficialiai pakvietusi pasauliečių dalyvauti apaštalavimo darbe".

Jaunimo dvasinių vertybių ugdymas mokykloje, šeimoje, organizacijoje ir pratinimas jaunimo kruopščiai atlikti savo įsipareigojimus tegali išugdyti tą pilnavertį žmogų, savo krašto gerovės statybininką. Tik išmokslintoje, doroje ir patriotiškai auklėjamoje augančioje kartoje Lietuva išsilaikys laisva, nepriklausoma ir tautiškai gyva.

Filosofas dr. A. Maceina yra sakęs: „Kiek tautiškumui auklėti turi reikšmės gimtoji kalba, tiek patriotizmui auklėti turi reikšmės tautinė istorija. Kad tauta galėtų gyventi ir kurti, ji turi nenutraukti ryšių su savo praeitimi, su savo tautos istorija".

To ypač reikalavo prof. Pr. Dovydaitis mokyklų programoje., Istorija, sako dr. A. Maceina, — turi būti dėstoma taip, kad mokiniai pajustų savo tautos istorinį likimą, kad prieš akis jiems atsivertų tautinės praeities vaizdas, kad pamatytų dabarties gyvenimo ryšius su praeitimi ir pasiryžtų taisyti, kas buvo neigiama ir palaikytų ir tobulintų, kas buvo teigiama".

Šitokio istorijos dėstymo, patriotiškos dvasios ugdymo dabartinėje Lietuvos mokykloje nėra. Lietuvos ateičiai daroma, atrodo, sąmoninga žala: beveik po 12 metų nepriklausomybės nyksta lietuvių kalba sostinės gatvėse ir mažai dėmesio lietuvių kalbos gaivinimui teikia švietimo ir mokslo institucijos.

O tas akmenuoto kelio patriotas prieškarinėje Lietuvoje atidavė visą savo sielą, kad jaunimą įtaiguoti, auklėti, ugdyti jame dvasines ir tautines vertybes, tvirtinti lietuvybės rūmo pamatus. Istorikas dr. Zenonas Ivinskis apibūdino prof. Dovydaitį šiais žodžiais: „Jis paliko Lietuvos istorijoje kaip didžiulė uola, paminklas, tvirtesnis už varį, kurio darbo nesunaikins rūdys... Iš naujo prisikėlusioji krikščioniška Lietuva turės praregėti ir labiau įvertinti ne tik Dovydaičio darbą, bet branginti ir jo veiklos metodus".

Neatrodo iki šiol, kad Lietuva būtų praregėjusi įvertinimui tų tikrųjų Lietuvos švietėjų, patriotų, ypač, jei jie turi aiškų ir viešai išpažįstamą katalikų tikėjimą. Ir šio didelio žmogaus, didelio savo darbais ir meile tėvynei, minėjime Signatarų namuose nesimatė nei vieno švietimo ar vyriausybės atstovo.

Žinoma, sovietinės mokyklos auklėtiniai nebuvo supažindinami su praeities (labai dar netolimos) asmenybėmis, davusiomis Lietuvos nepriklausomam gyvenimui pagrindus. Todėl ši nauja knyga apie vieną iš tų praeityje gyvenusių asmenybių praverstų paimti į rankas kiekvienam (patogi skaitymui ir savo formatu) ir siurbti, siurbti to patrioto gyvenimo, žodžio ir darbo detales, semtis stiprybės iš praeities, kad tie „Kudirkos giesmės" žodžiai „tamsumus prašalintų" ir „šviesa ir tiesa mūs žingsnius lydėtų..." ir degtų meilė „vardan tos Lietuvos" ir „vienybė žydėtų".

Prof. Pr. Davydaičio idėjos, jo spinduliuojanti šviesa jaunajai Lietuvos kartai neatitiko sovietinių okupantų idėjos. 1941 m. jis buvo suimtas, išvežtas už Uralo, „nuteistas" ir 1942 m. sušaudytas. Šio straipsnio užbaigai norisi pacituoti a. a. prof. Pr. Dovydaičio žodžius, pasakytus jaunam ukrainiečiui, užėjusiam pas profesorių į jo tamsią tremties landynę. Kaip rašoma knygoje, visi tos landynės įnamiai mėgo klausinėti ir klausytis profesoriaus žodžių. Laikydamas ukrainiečio ranką, lyg atsisveikindamas, tarė: „Taip, sūneli, tu išgyvensi iki geresnių dienų, mano dienos jau suskaitytos. Jei išeisi į laisvę, o Lietuva bus išvaduota, — parašyk ten tiesiai, be adreso. Papasakok mano tėvynainiams, kad ištikimas Lietuvos ir jos tautos sūnus Pranas Dovydaitis paskutinėmis savo gyvenimo dienomis, kūnu būdamas toli nuo mylimos Tėvynės, mintimis ir širdimi skrajojo virš jos erdvių, įsisiurbdamas nematančiomis akimis į pažįstamus veidus mano vaikų, žmonos, giminių ir man artimų žmonių. Pasakyk jiems, kad čia liko tik mano palaikai, o siela ir širdis ten — Lietuvoje".

„Paleido mano ranką, — rašė ukrainietis profesoriaus šeimai, — užsidengęs veidą išdžiūvusiomis rankomis raudojo, tik be garso, ...kažkokia ypatinga vidine rauda, matyt, būdinga tik stipriems vyrams, liudijančia be galo tragišką padėtį".

Tokie buvo paskutiniai žodžiai prieš mirtį akmenuoto kelio patrioto.

Šią knygą reiktų perskaityti visiems, kurie tik moka skaityti lietuviškai. Ji buvo skaitoma su dideliu įdomumu, nes autorė yra surinkusi neišpasakytai daug detalių ir iš prof. asmeninio gyvenimo, ir iš susirašinėjimo laiškų su studentėmis, kurias rėmė finansiškai, ir su garbingais asmenimis-visuomenininkais, dvasininkais, kurių patarimais naudodavosi arba griežtai atmesdavo.

P.S. Aš asmeniniškai siūlausi šią knygą persiųsti visiems, kurie ją užsakys per mane prisiųsdami $10 ir savo aiškų adresą. Ji pasieks kiekvieną balandžio mėn. pabaigoje. Norėčiau gauti adresus ir pažymėtą čekį mano vardu: Jadv. Damušis iki kovo mėn. 10 d., 1009 N. Ocean Blvd. #411, Pompano Beach, FL 33062. Lietuvoje ši knyga parduodama už 20 Lt. Mano siūlyta kaina bus su persiuntimu iš Lietuvos.

Jadvyga Damušienė

Leidiniai

Praplėstas akiratis ir nauji žodžiai

Esu dėkingas kun. K. J. Ambrasui, SJ, už dėmesį mano naujai knygai *Jaunimas: patirtis ir įžvalgos* (Pirmoji dalis. *Sąlyčiai su paslaptimi*). Knygą jis vertina: „tai svarbių Lietuvos jaunimo dvasinių lūžių dokumentas (...) mūsų tautos vidinių svyravimų ir netgi dvasios kataklizmų rodiklis" (žr. jo „Žvilgsnis į įžvalgas", *Draugas*, 2001.07.14). Prie šio teigiamo vertinimo jis prideda pastabas apie knygos kalbą bei siūlo rašyti dar platesnio pobūdžio knygas.

Kalba yra tautos turtas. Vertinu kun. K. J. Ambraso pastangas išsaugoti kalbos grynumą. Jo pastabomis pasinaudosiu ateityje. Tačiau nenoriu atsisakyti to, kas laimėta, pagilinus ir praplėtus psichologines žinias, kurias tenka išreikšti atitinkamais žodžiais.

Įžvalgos

Kun. K. J. Ambrasas teigia, kad per dažnai vartoju žodį įžvalga: „Itin pamėgtoji įžvalga, atsidūrusi net į šios knygos viršelį ir dažnąsyk pavartota knygoje, puikiausiai galėtų būti pasakyta ir pakeista žodžiais: *atrama, idėja, mintis, išvada, požiūris, apibendrinimas*".

Žodis, *įžvalga* knygoje yra vartojamas ne dėl to, kad jis yra pamėgtas, bet dėl to, kad tiksliai aptaria intuityvaus įsigilinimo vaisius, apie kuriuos kalbama visoje knygoje. Juk knyga yra jaunuolių pasakojimų rinkinys, kuriame sutelkta jų patirtis; patirtis žadina įžvalgas, o šios veda į gyvenimo išmintį.

Žodis *įžvalga* „atsidūrė" viršelyje ne atsitiktinai, bet labai apgalvotai. *Patirtis* ir *įžvalgos* yra du svarbiausi žodžiai visoje knygoje. Dėl to knyga taip pavadinta. Žodis *įžvalgos* labai apgalvotai naudojamas ir pačioje knygoje, kurioje sudėtos jaunuolių, mano paties ir psichologų įžvalgos (psichologų įžvalgas labai sąmoningai stengiuosi atskirti nuo jų tyrimų išvadų).

Įžvalga yra intuityvus įsigilinimas į dalyko esmę, prasmę, vertę. Jaunuoliai išgyveno pasisekimus ir nesėkmes, ligą, kančią, brangių asmenų netektį, ar patys buvo prie savižudybės slenksčio: būti ar nebūti. Tokios jų pačių patirtimi pagrįstos įžvalgos jiems labiausiai padėjo įveikti nesėkmę, ligą, iškentėti kančią, brangių asmenų netektį, kilti iš moralinio klystkelio, nebebandyti nusižudyti, bet rinktis prasmingą, kad ir sunkų gyvenimo kelią. Tokiu būdu jos nušvietė jų pirmus žingsnius į asmeninę dvasios kultūrą.

Patirtimi pagrįstos įžvalgos, įsigilinančios į dalykų prasmę ir vertę, yra gyvenimo išminties pagrindas. Kun. K. J. Ambraso pasiūlyti žodžiai (*idėja, mintis, išvada* ir kt.) reiškia tik *žinojimą*, ne *išmintį*. Būtų netikslu juos vartoti vietoj *įžvalgos*. Be to, visiškai nesuprantu, kodėl jis siūlo *atramą* vietoj *įžvalgos*.

Suaugystė

Ne per seniausiai buvo galvojama, kad žmogus vystosi tik vaikystėje, paauglystėje, na — dar jaunystėje, o suaugęs — jau subrendęs. Dvidešimtojo šimtmečio psichologai — C. G. Jung, E. Erikson, D. J. Levinson ir kiti — padarė svarų įnašą į Vakarų pasaulio mąstyseną, atskleisdami, kad ir (kūnu) suaugusieji keičiasi, gali vystytis ir bręsti (psichika, asmenybe, dvasia).

Žmogaus gyvenimo kiekvienam laikotarpiui (išskyrus, suaugusiojo), lietuvių kalboje turime trumpą, parankų pavadinimą: kūdikiui — kūdikystė, vaikui — vaikystė, paaugliui — paauglystė, jaunuoliui — jaunystė, suaugusiam — (taip ir nėra), senam — senatvė. Kai kas tą suaugusiojo laikotarpį bandytų vadinti *branda*. Tai netinka, nes suaugusiojo amžių pasiekęs žmogus tuo pačiu dar netampa visokeriopai (psichiškai, dvasiškai, asmenybe) subrendęs.

Taigi, iškilo reikalas šiam ilgiausiam ir sudėtingiausiam gyvenimo laikotarpiui, kurį suaugusiųjų vystymosi tyrinėtojai, kaip D. J. Levinson, suskirstė į keliolika fazių, rasti tinkamą, trumpą, parankų pavadinimą. Pagal visas žodžių sudarymo taisykles ir pavyzdžius, suaugusiojo amžius yra *suaugystė*.

Man, bene pirmajam, teko lietuvių visuomenę nuoduguniau ir išsamiau supažindinti su suaugusiojo asmens vystymosi fazėmis. Tad, atrodo, buvau pirmasis, kuris šį žodį *suaugystė* pavartojau knygoje *Asmenybės raida gyvenime. Egzistencinio apsisprendimo psichologija* (1997 m.).

Technikos išradimai sudaro naujas galimybes gaminti ir judėti. Naujos mokslo žinios praplečia akiratį. Atsiranda reikalas naujiems žodžiams. Taip, pavyzdžiui, teko sudaryti naujus žodžius, kaip *garvežys* ir *malūnsparnis*. Pradžioje — keista, bet pripratom. Tas pat — su *suaugyste*. Negirdėta. Bet reikalinga. Daug svarbiau: pasinaudoti tomis žiniomis, ypač sistematingai atidengiančiomis galimybę suaugusiam vystytis ir bręsti. Tai galimybė į dvasios kultūrą.

Pastebėjęs žodį *suaugystė*, kun. K. J. Ambrasas susidomėjo: „Kas čia?" Mielai nurodau paaiškinimą knygoje, pavadintoje *Asmenybės raida gyvenime:* ištisi knygos skyriai, bet ypač p. 118-121. Reikia tikėtis, kad šis susidomėjimas nesiribos terminologija, bet kryps į psichologų nurodomas galimybes suaugusiojo amžiuje vystytis ir bręsti. Juk nuo šių galimybių panaudojimo tame laikotarpyje daugiausia priklauso dvasinės kultūros pažanga.

Psichologija ir dvasios kultūra

Kun. K. J. Ambrasas masina mane savo nuostabiai plačiu pasiūlymu: nesitenkinti tokiom analitinėm studijom, kaip ši knyga, bet parašyti „vertingų sintetinių darbų, kurie atspindėtų amžių sandūroje visos tautos, visų visuomeninių sluoksnių psichologinius poslinkius, duotų mūsų dvasinės kultūros ne tik psichologinę analizę, bet ir ypač prasmingą šiuolaikinio krizių kupino gyvenimo psichologinį pjūvį".

Tai nuostabus, didelio dėmesio ir kruopščių pastangų vertas uždavinys. Tuo tarpu aš kukliai dar planuoju keletą knygų apie mūsų patirtį ir dvasingumo psichologiją. Mano tikslas: kad jau išspausdintos ir dar teberuošiamos mano knygos psichologinėmis žiniomis pagelbėtų mums tiek Lietuvoje, tiek išeivijoje kelti mūsų tautos dvasinę kultūrą, kad, kas beparašys tokią kun. K. J. Ambraso siūlomomis temomis studiją, su pagrindu galėtų pasidžiaugti mūsų tautos dvasinės kultūros pažanga.

Baigiamosios pastabos apie kalbą

Kun. K. J. Ambrasas pataria nevartoti neteisingai sukurtų žodžių: „Gal būtų geriau prisiminti labai žodingą, turtingą ir sklandžią mūsų lietuvišką kalbą, todėl nevertėtų kartais kurti neaiškios kilmės ir reikšmės žodžių-sinonimų". Kaip pavyzdį jis pateikia vienos studentės pasakojime užtiktą žodį *vienis* (p. 147; ji yra vartojęs ir kitas studentas, p. 59). Kun. K. J. Ambrasas klausia: „Kas dabar tas *vienis*?"

Atsakymo ir aš ieškojau ruošdamas knygą. Žodį užtikau labai autoritetingame žodyne. Jo prasmė: *vienumas, vienovė* (žr. Lietuvių kalbos ir literatūros instituto bei Lietuvos mokslų akademijos išleistas *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*, 1972 m., p. 936). Atsidusę pasidžiaukime šiais studentais, kad ir jie kartais priverčia mus, vyresniuosius, pasidairyti po žodyną ir, kaip kun. K. J. Ambrasas pats pataria, „prisiminti labai žodinę, turtingą ir sklandžią mūsų lietuvišką kalbą".

Tad tikrai džiaugiuosi, kad mano knygų rankraščių kalbą peržiūri dabartinės kalbos raidą atidžiai stebinti lingvistė Albina Pribušauskaitė (tarp kita ko, ji buvo viena iš keturių, kuriems buvo patikėta tikslinti *Senojo Testamento* prel. prof. Antano Rubšio naujojo lietuviško vertimo kalbą). Žinoma, kad ir kaip tuo džiaugiuosi, negaliu nusiimti naštos: lieku atsakingas už savo knygų kalbos netobulumus.

Kęstutis A. Trimakas

NAUJOJI LIETUVIŠKOJI ENCIKLOPEDIJA

Lietuvos Mokslo ir enciklopedijos leidybos institutas rengia 20 tomų *Visuotinę lietuvių enciklopediją*. Tai didelės apimties originalus iliustruotas mokslinis informacinis leidinys – pirmoji posovietinė universali lietuviškoji enciklopedija. Joje pateikiama esminės žinios apie pasaulį, gausu informacijos apie Lietuvą ir lietuvius. Ji iš esmės skiriasi nuo *Lietuviškosios tarybinės enciklopedijos* (13 t.) tiek savo turiniu, tiek didesne apimtimi. Lituanistikai skiriama 20 procentų leidinio apimties, t.y. susidarytų 4 tomų lituanistinė enciklopedija. Daug vietos skiriama sovietinės okupacijos metais draustai ir ar ignoruotai lituanistikai, Lietuvos valstybingumui, Lietuvos Katalikų Bažnyčios, Lietuvos kariuomenės istorijai, pasipriešinimui nacistinei ir sovietinei okupacijai, lietuvių tautos genocidui, LDK ir Lietuvos valstybės istorijai, Mažajai Lietuvai, užsienio lietuvių gyvenimui, kultūrai, jų organizacijoms. Enciklopedijoje bus apie 500 straipsnių arba straipsnių dalių apie užsienio šalių miestus ir kitas vietoves, kuriose gyvena arba gyveno lietuvių.

Straipsnius enciklopedijai rašo 900 autorių.

Visuotinės lietuvių enciklopedijos (20 tomų) prenumerata Lietuvoje: vieno tomo – 85 Lt (knygynuose), vieno tomo su natūralios odos viršeliais ir dėklu – apie 250 Lt, visų tomų – 1,800 Lt (su pašto išlaidomis), visų tomų – 1,600 Lt (jeigu atsiimama institute).

Prenumeratoriams užsienyje *Visuotinė lietuvių enciklopedija* kainuoja: vieno tomo – 60 JAV dol. (su pašto išlaidomis), vieno tomo su natūralios juodos odos viršeliais ir dėklu – apie 100 JAV dol. (su pašto išlaidomis), visų tomų – 800 JAV dol. (su pašto išlaidomis). Šis pasiūlymas galioja iki 2002 m. birželio mėn. Kreipkitės į leidyklą, kurios adresas: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, L. Asanavičiūtės 23, LT-2050 Vilnius, Lietuva. Leidyklos el. paštas *mokslas@meli.lt*

Ši leidykla taip pat parduoda knygos *JAV lietuviai* II tomą, kurio kaina – 50 JAV dol. (su pašto išlaidomis).